

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ В УМОВАХ АСИМЕТРИЧНОСТІ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У нинішніх умовах практично всі країни світу є суб'єктами глобалізації. Проте їх суб'єктність має асиметричний характер, розподіляючи країни на розвинені і країни, що розвиваються. Розвинені країни генерують велику частину глобалізаційних процесів та отримують від них найбільше зиску. Пасивні суб'єкти глобалізації, тобто країни, що розвиваються, в тому числі й Україна, мають залежне становище в глобалізаційному просторі, відчуваючи тиск розвинених країн, і значно менші зиски від глобалізації; а в разі економічних криз відчувають більш негативні її наслідки. Це свідчить про те, що поглиблення процесів глобалізації характеризується асинхронністю та стрибкоподібністю розвитку економічної системи.

Поряд із цим глобальний етап світогосподарського розвитку характеризується прискореними темпами науково-технічного прогресу та зростаючою інтелектуалізацією основних факторів виробництва. При цьому інтелектуальні ресурси у поєднанні з новітніми технологіями не тільки визначають перспективи господарського зростання, а й використовуються як показник рівня економічної незалежності, добробуту країни та її національного статусу.

Залучення цих ресурсів до системи глобальних економічних процесів перетворюються в найважливіші фактори, що визначають конкурентоспроможність національних економік, двигуном яких стає інноваційне середовище. Результатом цього процесу є створення інноваційного механізму, який відповідав би структурним змінам та системному оновленню виробництва і збалансованого розвитку всіх галузей національної економіки.

Оскільки Україна є активним учасником глобального розвитку і прагне розширювати і підвищувати свої конкурентні переваги, то питання даної проблематики залишається актуальним.

Дослідженню теоретичних та практичних основ інновацій та інноваційного розвитку, його механізмів і принципам в умовах асиметричності глобального розвитку присвячені праці таких учених: Й. Шумпетера, М. Хучека, Л. Портера, О. Амоші, В. Антонюк,

І. Артёмова, А. Гальчинського, В. Гейця, О. Білоруса, С. Мешка, Н. Кравчука, В. Семиноженка, Я. Столярчук, В. Федулової та ін.

Проте вирішення цих проблем потребує подальшого вивчення тих закономірностей, що обумовлені сучасними особливостями синергетичної взаємодії регуляторних важелів, здатних забезпечувати розвиток інноваційної економіки.

Метою статті є обґрунтування та розробка теоретичних положень і науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення інноваційного механізму України в умовах асиметричності глобального розвитку.

Поштовхом для прискореного розвитку інноваційної економіки став розпад наприкінці ХХ століття Світової соціалістичної системи господарювання. У цих умовах ринковий тип економіки набув універсальної форми організації світових зв'язків, а селективний характер дії головних регуляторів ринкового господарства – закону вартості і закону конкуренції. Такі процеси спричинили асиметричність економічного потенціалу: з одного боку, посилили економічну потужність розвинутих країн, а з іншого – значно послабили конкурентні позиції країн, що розвиваються.

Як зазначає Я. Столярчук, «... прояв непропорційності розвитку підсистем і елементів світового господарства в силу об'єктивно існуючих суперечностей між ними призводить до розвитку транснаціональних державно-монополістичних об'єднань галузевого типу, виробничих кластерів у межах глобального відтворювального процесу» [1].

Більшість дослідників асиметрію розглядають як нерівномірність та диспропорційність розвитку будь-яких економічних систем. Асиметричність глобального розвитку аналізується ними практично в усіх напрямках економічної науки, починаючи від класичної політекономії до сучасних економічних концепцій, які розглядають нерівномірність розподілу природних ресурсів, нагромадження капіталу, розвитку ТНК, соціально-економічного, інноваційно-технологічного розвитку та ін.

Прискорення цьому процесу, завдяки інформаційному середовищу, надала інноваційна модель економічного розвитку. Сучасна інноваційна теорія сформувалася на основі накопичення наукових здобутків, що сприяли інтенсивному розвитку продуктивності факторів виробництва [2].

Пов'язані з розвитком науки і технологій процеси глобалізації й інтеграції стали проривними нововведеннями у сферах мікроелектроніки, інформатики, космічних досліджень та ін. При цьому го-

ловна увага приділяється збільшенню обсягів фінансування наукових досліджень і розробок, здатних забезпечувати конкурентоздатність товарів та послуг.

Процес всебічного зближення у сфері виробництва, науково-технічної діяльності і послуг обумовлений посиленням процесів глобалізації. Цей етап ґрунтується на удосконаленні структури економіки, забезпечуючи якісні зміни в оновленні основного капіталу та прискорюючи накопичення інтелектуального потенціалу як основного інноваційного розвитку.

Інноваційний розвиток слід розглядати як констатацію, що пов'язана із прогресом науково-технічного потенціалу та модернізацією економіки країни.

Суть цього процесу полягає у всебічності розвитку від самореалізації особистості до загальнолюдських якостей, здатних отожнювати інноваційний продукт у матеріальний добробут. Разом з тим досі залишається досить чітким розподіл країн світу на центр і периферію.

Як відзначав В. Новицький, «у нинішніх умовах за групою найбільш розвинутих країн закріпилась «панівне економічне право», з одного боку, використовувати інноваційно-інтелектуальні ресурси для виробництва і реалізації інноваційних товарів та послуг. А з іншого боку, у зв'язку зі зміцненням даної «інноваційної» монополії розвинуті країни «спеціалізуються» на організації перерозподілу і привласнення світового збагачення, перш за все через механізм ціноутворення. Зокрема, реалізація інноваційної продукції здійснюється за монопольними цінами, до яких включено не тільки вартість інтелектуальних ресурсів, а і вартість соціального добробуту у вигляді витрат цих держав на освіту, охорону здоров'я, пенсійне забезпечення та інші різноманітні пільгові виплати. Купуючи високотехнологічну продукцію країни, що розвиваються, оплачують своїми коштами високі «соціальні досягнення» передовим країнам світу. За рахунок цього відбувається не лише покращення способів і засобів задоволення існуючих потреб, але і прояв нових цінностей і критеріїв добробуту і прогресу» [3].

Глобалізація як гео економічний фактор розвитку ринкової економіки за своєю природою визначає процес розширення господарської діяльності, який виходить за рамки окремих національних економік у вигляді багатосторонніх коопераційних зв'язків з метою підвищення продуктивності та ефективності національного виробництва. Проте глобальні процеси створюють і певні небезпеки, особливо це стосується країн, що розвиваються, економіка яких

ґрунтується на природних ресурсах та видобувних галузях економіки.

Не стала виключенням цього явища і Україна, яка є частиною цього процесу, стаючи відкритою і поєднуючись зі світовою економікою та входячи у єдиний світовий ринок. Але глобалізація здійснює неоднозначний вплив на її економічний та інноваційний розвиток. В економічному напрямку це обумовлено значною мірою її специфікою соціально-економічного розвитку на пострадянському етапі, а саме: відсутність розвиненої ринкової економіки; досвіду міжнародного співробітництва в умовах глобальної конкуренції; невелика кількість конкурентоспроможних підприємств, наслідки глибокої економічної кризи 90-х років ХХ століття та 2008-2009 рр. – все це накладає свій відбиток на місце і роль України в глобальній геоekonomічній системі [4]. До цього слід додати політичну та економічну нестабільність, а також військове протистояння на сході України (рис. 1).

За даних умов Україна, яка відноситься до країн, що розвиваються, має сировинно-видобувний характер економіки і на відміну від розвинутих країн базується на експорті природних ресурсів, продукції видобувних галузей. Більш того, існуючий вектор економіки має хибну і нестійку економічну систему, що обмежує її вихід за рамки національних кордонів. На це у своїх теоретичних дослідженнях у свій час звертав увагу англійський філософ, економіст та політичний діяч Дж. С. Мілль, який зазначав, що при спеціалізації країни на виробництві товарів, які мають недостатній попит, її становище на світових ринках знаходиться в обмежених, несприятливих умовах, а можливості країни отримати дохід від зовнішньої торгівлі обмежені [5].

Особливої гостроти такі застереження набули під час економічної кризи 2008-2009 рр. Маючи левову частку сировинної продукції – 70% у структурі вітчизняної промисловості проти 14,6% товарів інвестиційного призначення – економіка втратила свою конкурентоздатність. Експорт України у ці роки скоротився на 40,7%, зокрема: чорних металів на 53,3%, продуктів хімічної промисловості – на 57,1% [6]. У той же час країни Європейського Союзу мали стійкі позиції до кризової ситуації, а економіка Польщі, навпаки, мала зростання ВВП на 2,8%. Це свідчить про те, що саме в рамках цих процесів Європейський Союз сьогодні пропонує соціальну архітектуру сучасного суспільства, а варіанти його розвитку повною мірою відповідають викликам ХХІ століття. Ці країни виявили

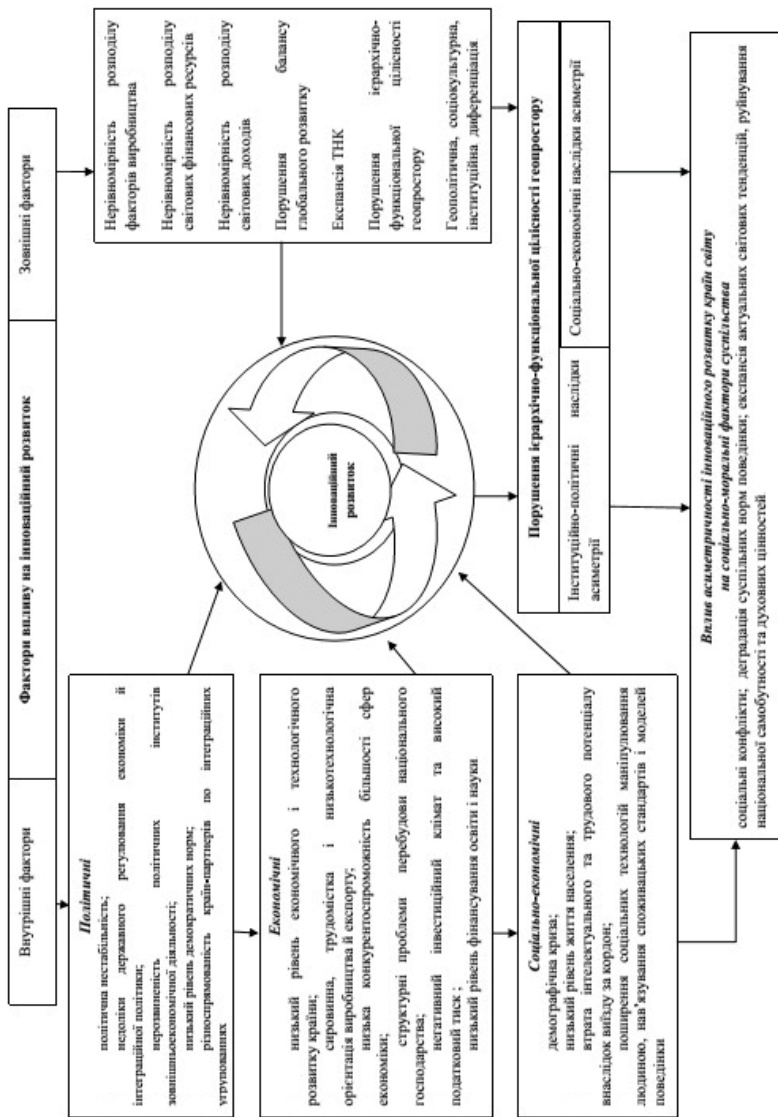

Рис. 1. Фактори інноваційного розвитку країн в умовах глобалізації

Розроблено автором.

найбільшу стійкість до викликів глобальної економічної кризи. Основою антикризової політики цих країн стала інноваційна модель розвитку, оскільки від 70 до 80% приросту ВВП забезпечується новими знаннями, які знаходять своє втілення у виробничих технологіях та устаткуванні. Інновації є основою технологічних та економічних переваг, а також міжнародної конкурентоспроможності в обсязі експорту високотехнологічних товарів.

Варто відзначити, що сучасний світ є високодинамічною швидкозмінною глобальною системою, розвиток якої ґрунтується на потужних інтеграційних процесах, де головною детермінантою є наукові досягнення, орієнтовані на високу активність інноваційного виробництва. Навіть пропри те що з 2007 по 2013 рік країни перебували у фінансово-економічній кризі, витрати на науку у світі зросли на 30,7%, випередивши зростання глобального ВВП на 20%. Особливої ваги у цьому напрямку останніми роками набули країни Південно-Східної Азії, де порівняно з 2007 р. фінансування цієї сфери в 2013 р. зросло до 37%. Розвиваючи конкурентоспроможну економіку, яка є продуктом інтелектуальної діяльності, в 2013 р. у світі працювало 7,8 млн вчених, що на 20% більше, ніж у 2007 р. [7]. Такі тенденції свідчать про те, що сьогодні в конкурентній боротьбі на світовому ринку перевагу будуть мати ті країни, які здатні швидше і якісніше виробляти інноваційний продукт.

Нова якість економічного розвитку в країнах «золотого мільярда» базується на знаннях науково-технічного прогресу як основи інноваційного потенціалу. Це стосується таких країн, як Швейцарія, Сінгапур, США, Німеччина, Південна Корея, Японія, Нідерланди, Великобританія. Впродовж багатьох років ці країни очолюють рейтинг найконкурентоспроможніших країн, тримаючи піраміду соціально-економічних потреб та добробут суспільства. Наукоємність цих країн, наприклад Японії, становить 3,8%, США – майже 3%, найвища наукоємність в 2013 р. була у Фінляндії – 3,31%, Швеції – 3,3%, Данії – 3,06% у ВВП (табл. 1).

Оцінка даних держав-членів ЄС 28 також підтверджує, що в країнах з найвищим рівнем наукоємності ВВП (2,59% і вище) був досить високий рівень витрат на дослідницькі роботи підприємницького сектору (у Фінляндії, Швеції, Данії, Словенії, Австрії та Німеччині). Крім Словенії і меншою мірою Німеччини у цих країнах був найнижчий рівень витрат у секторі вищої освіти. Найвищий рівень витрат державного сектору був у Німеччині, Чехії, Словенії, Фінляндії, Франції та Люксембурзі. Для України в 2014 р. співвідношення витрат підприємницького сектору, сектору вищої

освіти і державного сектору становило 56:6:38, або 0,37%, 0,04% і 0,25% відповідного сектору від ВВП.

Кількість дослідників у країнах ЄС 28 останніми роками збільшується і в 2013 р. становила 1730,0 тис. осіб (в еквіваленті повної зайнятості), що на 41,0% більше, ніж у 2013 р. Загальна кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт у 2013 р. у середньому склала 1,1% робочої сили ЄС 28. При цьому найвищою (близько 2,0%) ця частка була в Данії, Фінляндії і Люксембурзі.

Аналіз персоналу досліджень і розробок у країнах ЄС 28 за секторами в 2013 р. показує, що 48% дослідників зосереджено у підприємницькому секторі, 39% – у секторі вищої освіти, 12% – у державному секторі. У підприємницькому секторі працювало три п'ятих і більше усіх дослідників Швеції, Мальти, Австрії, Ірландії, Данії, Франції та Нідерландів [11].

На фоні цих країн, де домінують технології 5-6 укладів, Україна має недосконалу інноваційну політику, про що свідчить динаміка основних показників інноваційного розвитку промисловості (табл. 2).

Аналізуючи статистичні дані, слід відзначити, що економіка України розвивається за теоріями А. Сміта і Д. Рікардо, які вважали, що основою розвитку міжнародного обміну є відмінність в абсолютних і відносних витратах, надаючи при цьому особливе значення природним ресурсам [8].

В Україні сформувалася модель, яка не сприяє розвитку інтелектуального потенціалу. Більшість фахівців вважають, що головна причина несприйняття інновацій полягає у відсутності належних стимулів у власників підприємств. «Перешкода інноваційній діяльності – політичні й економічні інститути українського суспільства, асиметрія економічної влади і господарської устрій, що виростає на її основі», – зазначають В. Дементьев і В. Вишневський [9]. Подібної думки дотримується й О. Валевський, який зазначає: «У розвинутих країнах суб'єктами інновацій, як правило, виступають корпорації, що працюють у наукоємних галузях, а також середовище інтелектуалів, в якому формуються нові технології. Однак в Україні великі корпорації спеціалізуються головним чином на продукції з низьким рівнем обробки або на експорті сировини. Українські корпорації належать олігархії, яка мало зацікавлена у технологічних інноваціях» [10]. Так, за даними Державної служби статистики та Євростату, кількість організацій, які виконували наукові дослідження і розробки, зменшилася з 1344 у 1991 р. до 1278 тис. у 2014 р. Пропорційно до цього зменшується кількість дослідників,

Таблиця 1

Наукоємність ВВП країн ЄС, %

Країна	Роки												
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013		
ЄС-28	1,8	1,76	1,76	1,78	1,78	1,85	1,94	1,93	1,97	2,01	2,01		
Єврозона-19	1,81	1,78	1,78	1,8	1,81	1,89	1,99	1,99	2,04	2,09	2,09		
Бельгія	1,83	1,81	1,78	1,81	1,84	1,92	1,97	2,05	2,15	2,24	2,28		
Чехія	1,15	1,15	1,17	1,23	1,31	1,24	1,3	1,34	1,56	1,79	1,91		
Данія	2,51	2,42	2,39	2,4	2,51	2,78	3,07	2,94	2,97	3,02	3,06		
Німеччина	2,46	2,42	2,43	2,46	2,45	2,6	2,73	2,72	2,8	2,88	2,85		
Естонія	0,77	0,85	0,92	1,12	1,07	1,26	1,4	1,58	2,34	2,16	1,74		
Ірландія	1,13	1,18	1,2	1,21	1,24	1,39	1,63	1,62	1,53	1,58			
Іспанія	1,02	1,04	1,1	1,17	1,23	1,32	1,35	1,35	1,32	1,27	1,24		
Франція	2,11	2,09	2,04	2,05	2,02	2,06	2,21	2,18	2,19	2,23	2,23		
Італія	1,06	1,05	1,05	1,09	1,13	1,16	1,22	1,22	1,21	1,27	1,26		
Люксембург	1,65	1,63	1,59	1,69	1,65	1,65	1,72	1,5	1,41	1,16	1,16		
Угорщина	0,92	0,87	0,93	0,99	0,97	0,99	1,14	1,15	1,2	1,27	1,41		
Нідерланди	1,81	1,82	1,81	1,77	1,7	1,65	1,69	1,72	1,89	1,97	1,98		
Австрія	2,18	2,17	2,38	2,37	2,43	2,59	2,61	2,74	2,68	2,81	2,81		
Польща	0,54	0,56	0,57	0,55	0,56	0,6	0,67	0,72	0,75	0,89	0,87		
Португалія	0,7	0,73	0,76	0,95	1,12	1,45	1,58	1,53	1,46	1,37	1,36		
Словенія	1,25	1,37	1,41	1,53	1,42	1,63	1,82	2,06	2,43	2,58	2,59		
Фінляндія	3,3	3,31	3,33	3,34	3,35	3,55	3,75	3,73	3,64	3,42	3,31		
Швеція	3,61	3,39	3,39	3,5	3,26	3,5	3,42	3,22	3,22	3,28	3,3		
Великобританія	1,67	1,61	1,63	1,65	1,69	1,69	1,75	1,69	1,69	1,63	1,63		
Ісландія	2,73		2,69	2,91	2,56	2,53	2,66		2,49				
Норвегія	1,68	1,55	1,48	1,46	1,56	1,56	1,72	1,65	1,63	1,62	1,66		
Швейцарія		2,68				2,73				2,96			
Україна			0,99	0,91	0,85	0,85	0,86	0,83	0,74	0,75	0,7		

Джерело: www.ec.europa.eu/eurostat/statistics.

Динаміка показників інноваційної діяльності у промисловості України

Показники		2010	2011	2012	2013	2014
Кількість інноваційно-активних підприємств	одиниць	1462	1679	1758	1715	1609
	у % до загальної кількості	13,8	16,2	17,4	16,8	16,1
Кількість підприємств, що впроваджують інновації	одиниць	1217	1327	1371	1312	1208
	у % до загальної кількості	11,5	12,8	13,6	12,9	12,1
Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності		8045,5	14333,9	11480,6	9562,6	7695,9
Освоєно виробничтво інноваційних видів продукції		2408	3238	3403	3138	3661
Обсяг реалізованої інноваційної продукції у промисловості		33697,6	42386,7	36157,7	35862,7	25669,0
Обсяг реалізованої інноваційної продукції за межами України		13713	12630,6	13354,9	16053,4	7500,0
		40,7	29,8	36,9	44,8	29,1

Складено автором на основі: Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.org>.

у 2014 р. їх кількість становила 58,7 тис. осіб. Більше половини їх працювало в державному секторі (55,3%), понад третину – у підприємницькому секторі (34,5%) і 10,2% – у секторі вищої освіти. Питома вага виконавців наукових та науково-технічних робіт у кількості зайнятого населення становила 0,5% [11]. Через постійне недофінансування наукових та науково-технічних робіт суттєво зменшується наукомісткість ВВП – із 1,36% у 1996 р. до 0,66% у 2014 р. Доводиться констатувати, що уявлення про високий інтелектуальний потенціал України, який дістався від минулих часів, дедалі видається за бажане від реального стану.

Останніми роками в Україні частка інноваційно-активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств не може досягнути навіть рівня 2000 р. У 2014 р. питома вага реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промисловості знизилась більше ніж у два рази – з 6,8% у 2000 р. до 2,5% у 2014 р. [12].

Це свідчить про те, що активність вітчизняних промислових підприємств надто низька. Україна поступово втрачає свої конкурентні переваги перш за все з причин зносу виробничих фондів, що сягнув 83,5%. До цього слід додати високу енергоємність ВВП, яка більше ніж у два рази перевищує середній рівень енергоємності розвинутих країн світу.

Україні необхідні структурні зміни, які б забезпечили інноваційний прорив в основних галузях національної економіки. Перш за все перехід від трудомістких галузей до науково- та технологічно-містких, в основі яких лежить розвиток людського капіталу. Але поки що відбувається зворотний процес, з 2006 по 2014 р. частка промисловості у ВВП скоротилася з 28 до 20%. Особливої гостроти ці процеси набули в галузях машинобудування, де в основному сконцентрований найбільш креативний людський капітал, здатний впроваджувати і виробляти продукцію з високою доданою вартістю. Починаючи з 1991 р. частка машинобудування в обсязі промислового виробництва України постійно знижувалась, досягнувши 14-15% [12]. Проте в розвинутих країнах цей показник становить у межах від 30 до 50%. Питома вага машинобудування у ВВП України впродовж останніх років не перевищує 11-12%, тоді як у країнах ЄС цей показник становить 36%, а таких країнах, як Франція, Німеччина, Великобританія, досягає майже 50% [11].

Питома вага витрат машинобудівних підприємств на НДДКР у розвинутих країнах складає 8-10%, тоді як в Україні цей показник ледь досягає 1%. Якщо, наприклад, у США на наукові дослідження

у сфері машинобудування щорічно витрачається 2,0-2,5% ВВП, а в країнах ЄС майже 3%, то в Україні він ледь сягає 0,1% ВВП [11]. До цього слід додати, що окремі галузі економіки взагалі поставлено під загрозу знищення, особливо це стосується машинобудування, суднобудування та космічної галузі. Однак саме ці галузі та пов'язані з ними інфраструктури дають можливість розвивати науковий та виробничий потенціал, і навпаки, занепад цих галузей через скорочення робочих місць змушує людський та інтелектуальний капітал (як основи стійкого економічного розвитку) мігрувати за кордон, змінювати свій вид діяльності на нижчий рівень кваліфікації та інше. А головне – здобуття освіти і набуття професійних знань – втрачає свою цінність, відповідно знижується мотивація до навчання. Це свідчить про те, що сучасна промисловість, як правило, слабо прив'язана до природних ресурсів, але чутлива до якості людського капіталу й інформаційного середовища.

Як свідчить зарубіжний досвід, значну роль у розвитку наукоємних галузей відіграють технопарки і аналогічні об'єкти інноваційної інфраструктури, які створені і функціонують за допомогою державної підтримки. В Україні хоч і прийнята урядом цільова програма про «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009-2013 рр.», якою передбачалося створення більше 20 бізнес-інкубаторів, але поки що ця програма, як і ряд інших, не реалізується. Хоча в країнах ЄС у кластерах беруть участь більше ніж 24% підприємств, тим самим створюючи нові інноваційні робочі місця.

Низька інноваційна активність підприємств викликана відсутністю ефективної державної політики, яка б стимулювала національних товаровиробників здійснювати технологічну модернізацію. Так звані реформи, які проводилися останніми роками призвели до домінування пріоритету власних інтересів у сфері добування і переробки мінерально-сировинних ресурсів над суспільними. Підтвердженням цього є те, що за індексом глобальної конкурентоспроможності Україна порівняно з попередніми роками втратила свої позиції (табл. 3).

Таблиця 3

*Динаміка змін позицій України в рейтингу за Індексом
глобальної конкурентоспроможності*

2010-2011 (зі 139 країн)	2011-2012 (зі 142 країн)	2012-2013 (зі 144 країн)	2013-2014 (зі 148 країн)
89	82	73	84

Не кращі показники за цим рейтингом Україна займає відносно технологічної готовності в інноваційній діяльності (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка змін позицій України в рейтингу за фактором технологічної готовності та інноваційним Індексом глобальної конкурентоспроможності

Фактори технологічної готовності та інноваційний Індекс глобальної конкурентоспроможності	2014 р. (серед 144 країн)
Технологічна готовність	85
Технологічні запозичення	114
Наявність новітніх технологій	113
Освоєння технологій на рівні фірм	100
Прямі зовнішні інвестиції та передача технологій	127
Використання інформаційно-телекомунікаційних технологій	69
Інтернет користувачі, % населення	82
Абоненти фіксованого широкосмугового Інтернету / на 100 жителів	68
Пропускна здатність Інтернету, кб/с/на 1 користувача	50
Активні абоненти мобільного широкосмугового зв'язку / на 100 жителів	107
Інновації	81
Здатність до інновацій	82
Якість науково-дослідних інститутів	67
Витрати компаній на дослідження і розробки	66
Співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробці	74
Державні закупівлі високотехнологічної продукції	123
Наявність вчених та інженерів	48

В умовах технологічної відсталості між Україною і промислово розвинутими країнами виникає гостра, невідкладна проблема активного використання інновацій як засобу розвитку і адаптації до процесу глобалізації.

За таких умов виникає необхідність визначення основних інноваційних пріоритетів, а також інституційних чинників, здатних позитивно вплинути на економічний розвиток країни, враховуючи особливості прояву глобальних процесів. У першу чергу це стосується залучення фінансових ресурсів та створення позитивного іміджу інвестиційного клімату.

У 2014 р. витрати на інновації в основному здійснювались за рахунок власних коштів (понад 90% загального обсягу фінансування), кредитів (3,6%) та бюджетних коштів (2,6%).

Світовий досвід засвідчує, що для досягнення приросту конкурентного виробництва лише на 5% необхідно інвестувати інноваційний процес, науково-технічне дослідження та розробки технологій 25% ВВП [13].

Проте, як свідчить динаміка показників розвитку економіки України в 2010-2014 рр. у контексті інвестиційного забезпечення, швидше за все Україна у світовій економіці виступає нетто-кредитором, втрачаючи реальний інвестиційний ресурс, який має забезпечувати інноваційну модель економічного зростання. Хоча в нинішніх умовах спостерігається значний перерозподіл ринків міжнародного інвестування. Незважаючи на те, що лідерство джерел інвестиційного потенціалу досі зберігається за розвинутими країнами, але значно змінилась географія прямих іноземних інвестицій (ПІІ) на користь країн, що розвиваються (табл. 5).

Таблиця 5
Приплив прямих іноземних інвестицій в Україну
в 2006-2014 рр.

Показники/роки	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Приплив ПІІ, млн дол.	5604	9891	10913	4816	6495	7207	8401	4499	410
Питома вага ПІІ у ВВП України	5,01	6,65	5,8	3,96	4,6	4,26	4,6	2,39	0,3
Питома вага ПІІ у ВВП країн з перехідною економікою	4,33	4,93	5,09	4,07	3,56	3,74	3,08	3,43	1,84

Розраховано автором за даними <http://ukrstat.org>.

Такі зміни пов'язані з поширенням глобальних процесів та залученням до них країн, що розвиваються, оскільки інвестиції сприяють прискоренню темпів зростання економіки цих країн, її структурній диверсифікації та технологічному оновленню. З огляду на це за результатами досліджень ЮНКТАД зроблено висновки, що існує прямий взаємозв'язок між обсягами припливу ПІІ та обсягами виробництва інноваційної продукції.

В Україні спостерігається негативна тенденція щодо залучення інвестиційних ресурсів. Це відбувається внаслідок політичних та макроекономічних дисбалансів, що погіршують інвестицій-

ний клімат. За результатами моніторингового обстеження Європейської бізнес-асоціації Україна за Індексом інвестиційної привабливості залишається в негативній зоні. Із визначеною п'ятибальною системою із середнім балом 3,4 Україна в 2009 р. отримала 2,49; 2010 – 3,2; 2011 – 2,88; 2012 – 2,15; 2013 – 2,12; 2014 р. – 2,65 бала [11].

Безперечно, реформування економіки України на інноваційному підґрунті повинно мати не лише задекларовані політичні чи економічні гасла, а й реальні механізми реалізації розвитку тих процесів, які здатні забезпечити інноваційний прорив. При цьому, на думку більшості дослідників, трансформаційний процес на основі інновацій вимагає докорінної зміни організаційно-економічного механізму, внаслідок якого здійснюється фундаментальна перебудова економічної та науково-технічної системи. Разом з тим для більш ефективного проведення економічної трансформації на основі інновацій необхідна виважена, єдина концептуальна державна політика. Якщо ж така концепція відсутня, то це суттєво гальмує процеси трансформації або робить взагалі неможливим їх здійснення. Треба враховувати і те, що під час цих змін деякі сектори економіки, з одного боку, опиняються у вакуумному стані і не здатні сприймати нову модель економічної політики, з іншого – відбувається «перезавантаження» як старої, так і нової економічної системи. Таким змінам характерна нестабільність, і в разі набуття загрозливого стану вони можуть набути зворотного руху. Тому цей ризикований шлях, відомий у більшості випадків як «шокова терапія», потрібно пройти як найшвидше, наближаючи перехідну економіку до інноваційної моделі розвитку, до зони переважаючого тяжіння нової економічної системи. Лише за таких умов економічна система набуває власної динаміки і процес трансформації стає незворотним.

Це об'єктивний процес, обумовлений інноваційним розвитком світової системи господарювання. Проте через нестабільність світової економіки, прояв циклічних економічних криз, асиметричних проявів глобальних процесів, а також затяжний економічний спад нашої економіки зумовлює посилення функцій організаційно-економічного механізму інноваційної діяльності.

За таких умов виникає необхідність визначення основних тенденцій, що посилюють розвиток інноваційного процесу, а також чинників, здатних позитивно вплинути на економічний розвиток країни, враховуючи особливості прояву глобальних процесів. Для більш активного процесу розвитку інноваційної діяльності необхідно визна-

чити основні детермінанти цих заходів, направлених на модернізацію та поліпшення стану інфраструктури. Основні напрямки цієї діяльності повинні сприяти створенню нових можливостей використання техніко-технологічних факторів виробництва та підвищення якості управління розвитком (табл. 6).

Таблиця 6

Основні напрями інноваційної діяльності у сфері виробництва і у сфері управління

Напрямки інноваційної діяльності	Сфери реалізації досягнень інновацій	
	Об'єкти інновацій у сфері виробництва	Об'єкти інновацій у сфері управління
1. Підвищення якості та розширення асортименту продукції	Інвестиційні проекти, товари і послуги	Управлінські рішення, продукування нових ідей, інноваційна вмотивованість рішень, заходів та ін.
2. Створення комфортних та безпечних умов праці	Машини і механізми, комунікаційне обладнання, транспорт та ін.	Засоби електронно-числовальної техніки, засоби зв'язку, організаційна техніка (ТЗУ – технічні засоби управління)
3. Модернізація матеріально-технічної бази	Матеріали, конструкції, вироби, інженерне і технологічне обладнання та ін.	Інформаційні системи, носії інформації та ін.
4. Удосконалення виробничого процесу (використання нових засобів та методів виробництва)	Методи комплексної механізації і автоматизації виробничих процесів, застосування нанотехнологій	Технологія і організація управління, методи і структури, координація робіт зі створення і розвитку наукових систем управління, уніфікації і оптимізації проектних рішень та нововведень

Розроблено автором.

Організаційно-економічні заходи через взаємозв'язок і співвідношення елементів економічної системи сприяють підвищенню рівня виробництва на інноваційній основі. Формування інноваційного механізму в умовах глобалізації вимагає постійного реагування на прискорений розвиток кооперації та інтеграційних процесів, що сприяє підвищенню конкурентоздатності та якості продукції.

При цьому розвиток національної інноваційної системи визначається детермінантами конкурентоспроможності економіки країни. Тривалий час науковці намагалися дослідити і визначити фактори, що пов'язані з цим процесом. Унаслідок цього виникали різноманітні теорії: від концепції спеціалізації і розподілу праці, розробленої Адамом Смітом, до пріоритетності інвестицій у фізичний капітал та інфраструктуру в економістів неокласичної школи [14].

Останні теоретичні дослідження спираються на такі фактори, що впливають на формування інноваційного механізму, як освіта, наука, макроекономічна стабільність, високий рівень бізнес-асоціацій і ринкова ефективність. Безперечно, усі зазначені фактори лише доповнюють один одного, посилюючи функції інноваційного механізму, тим самим підвищуючи рівень конкурентоспроможності країни. Концепція конкурентоспроможності як інструмент оцінювання мікро- і макропоказників включає до складу статистичні й динамічні складові, які визначають рівень інноваційного розвитку. Водночас інноваційний механізм з позиції реалізації інвестиційної політики на різних рівнях економічної системи є засобом регулювання фінансових відносин, що відображає взаємозалежний зв'язок інноваційних процесів і конкурентоспроможність та їх цілеспрямовану взаємодію.

Цілком зрозуміло, що інвестиційні ресурси дають можливість стимулювати розвиток наукових досліджень, технологічного оновлення, зацікавленості науково-технічного потенціалу та зростання продуктивності праці. Такі пріоритети прискорюють розвиток інноваційної системи, взаємопов'язуючи використання внутрішніх і зовнішніх ресурсів, що сприяють створенню ринку високотехнологічної та конкурентоспроможної продукції.

Як зазначає В.Нижник, «...механізм стимулювання інноваційної спроможності промислових підприємств ґрунтується на принципах: динамічності, відкритості, інвестиційності, прозорості, інтеграційності, гнучкості, прогнозованості, ієрархічності та інших показниках цієї системи» [15, с. 176].

Безумовно, мотиваційні ознаки є одними із головних факторів формування інноваційного механізму. Результативність цього процесу полягає у матеріальній зацікавленості досягнення максимальних економічних і науково-технічних результатів, що трансформуються в ефективний інноваційний розвиток.

Разом з тим формування інноваційного механізму відбувається під впливом діючих внутрішніх і зовнішніх факторів та проявом асиметричності глобальних процесів, пов'язаних з ієрархією розвитку економічної системи (рис. 2).

У таких умовах інноваційний механізм слід розглядати як розвиток економіко-виробничих систем, як процес переходу у якісно новий стан за рахунок накопичення науково-технічного потенціалу, зміни та удосконалення технологічних процесів, оновлення й розширення виробничого капіталу. З цієї позиції організаційні функції дають можливість прискорювати запровадження нововведень на їх основі, формувати стійкі конкурентні переваги як на макрорівні, так і на мікрорівні через модернізацію економіки та ефективність важелів управління.

При цьому формування інноваційного механізму передбачає поетапне узгодження всіх факторів та елементів системи управління з визначеною стратегією інноваційного розвитку, що підтримує цю стратегію.

Реалізація кожного етапу в розробці збалансованої системи показників є досить важливою функцією, тому що в цілому система не зможе нормально функціонувати, якщо навіть один із етапів буде реалізовано неякісно. По-перше, вони повинні бути комплексними, різнобічно охоплюючи дію всіх елементів впроваджуваної системи. По-друге, показники повинні бути взаємоузгодженими. По-третє, вони повинні мати гнучку корегуючу форму, що здатна реагувати на змінюючі процеси системи. По-четверте, показники повинні бути достовірними і підтвердженими проведеним аналізом. І насамкінець, система показників повинна мати збалансовану цілеспрямовану мотиваційну ефективність, що вказує на достовірність обраної стратегії.

Інноваційний механізм формує у єдиний ланцюг сукупність окремих елементів та підсистем, віддзеркалюючи динамічний стан системи управління, обумовлюючи при цьому ступінь її ефективності і здатності протистояти впливу глобальним змінам. Крім цього, в умовах асиметричності саморегулюючої економіки відбуваються постійні як зовнішні, так і внутрішні факторні впливи, які можуть як обмежувати, так і сприяти розвитку інноваційному потенціалу. Завдяки узгодженим діям інноваційного механізму властивість дії економічної системи прагне зберегти свою структуру, а також впорядкувати внутрішні та зовнішні фактори впливу і на цій основі здійснювати подальше удосконалення та цілеспрямований

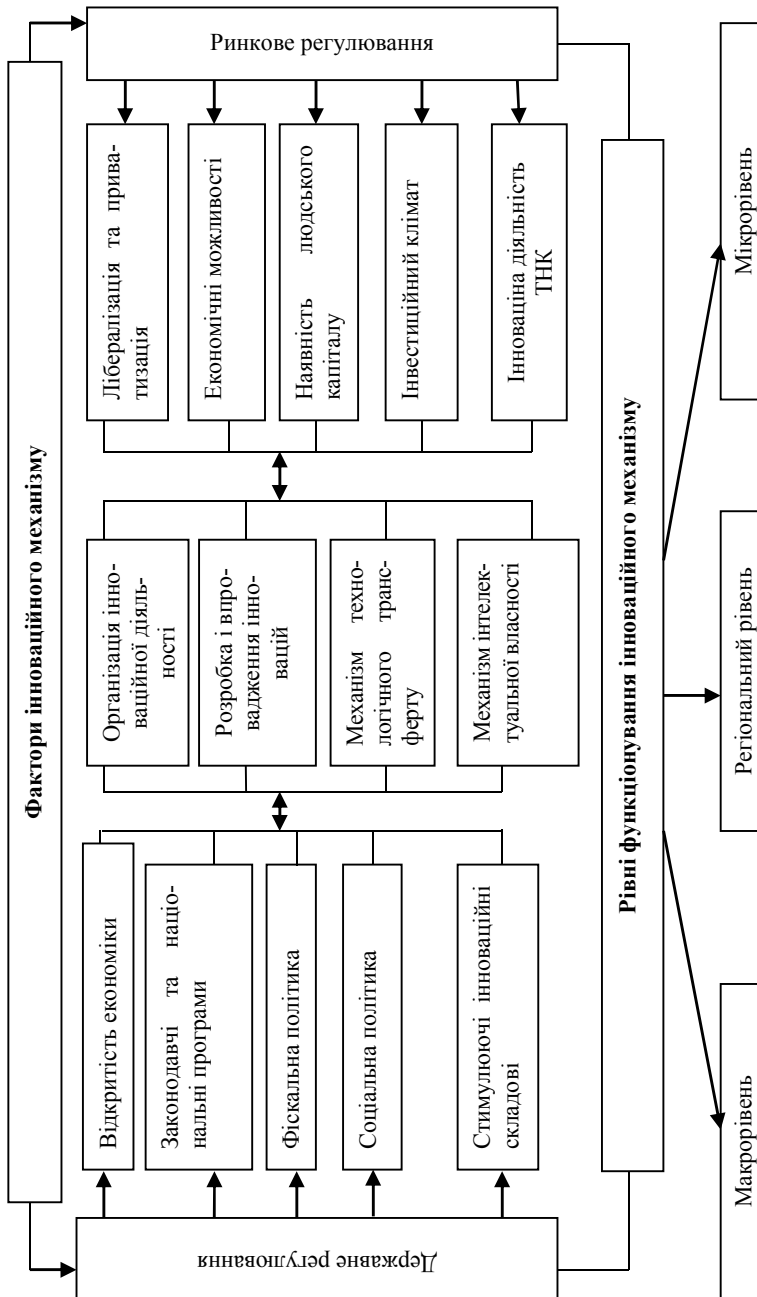

Рис. 2. Взаємозв'язок складових інноваційного механізму

Розроблено автором.

розвиток. У сучасних умовах інноваційні чинники як невід’ємний атрибут регулюючих механізмів трансформуються в ефективний засіб переходу до нової економіки.

Безумовно, активізувати інноваційний розвиток можливо, але для цього потрібна, у першу чергу, політична воля влади і дієва підтримка великого бізнесу. Затяжні економічні кризи змушують вітчизняних товаровиробників до зростання інноваційної активності, що дедалі сильніше зумовлюється необхідністю структурної перебудови економіки України та підвищення її глобальної конкурентоспроможності.

У цих умовах посилення функцій державного регулювання повинно спрямовуватися на удосконалення організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком галузей промисловості. Зокрема, запроваджувати стимулюючі важелі оподаткування та надавати пільгові кредити, що вкладають інвестиції у модернізацію технологій, освоєння наукоємної продукції, направлених на розвиток інновацій. Як свідчить досвід європейських країн, держава повинна відігравати роль посередника інноваційної діяльності, головна задача якої полягає у створенні сприятливих умов для її реалізації.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Сучасні глобальні трансформації та їх вплив на стійкість світового господарства чітко визначають перевагу і лідерство тих країн, економіка яких знаходиться на постіндустріальній стадії розвитку. І навпаки, посилюються диспропорції та створюються загрози, особливо під час економічних криз, для тих країн, економіка яких має сировинно-видобувний характер та низьку інноваційну активність.

Такі процеси є характерними і для економіки України, яка має низьку технологічність виробництв та як наслідок низьку конкурентоспроможність економіки. Це спонукає до удосконалення механізму інноваційно-орієнтованої конкурентоспроможної економіки, яка б органічно залучалася до глобальних економічних процесів та посіла в них гідне місце.

Серед основних пріоритетів удосконалення інноваційних механізмів з огляду на гостроту проблем в економіці України слід: по-перше, диверсифікувати переважно сировинну економіку, модернізуючи при цьому прискореними темпами її реальний сектор; по-друге, здійснити прискорений перехід на модель інноваційного розвитку. Особливо важливо, щоб в авангарді нової технологічної революції знаходився базисний для економіки машинобудівний комплекс; по-третє, створити національну інноваційну систему, що

включає генерацію нових знань, компетенції та інновації, а також інфраструктуру, що забезпечує швидке впровадження інновацій у виробництво товарів та послуг.

Однією з найважливіших складових механізму переходу економіки на інноваційний шлях розвитку повинно стати створення в державі відповідної інноваційної структури, яка була б здатна забезпечити ефективне впровадження інновацій у виробництво. За умови обмеженості інвестиційних ресурсів цілком обґрунтованим було б їх зосередження на двох-трьох загальнонаціональних інноваційних програмах, розробка, підготовка і реалізація яких дали б потужний поштовх розвитку всієї економіки, виведенню її на шлях сталого якісного зростання і наближенню до стандартів постіндустріального етапу економічного розвитку.

Державна інноваційна політика повинна стати найважливішим фактором виведення економіки України з кризи і забезпечення її динамічного зростання.

Література

1. Столярчук Я.М. Глобальні асиметрії економічного розвитку: моногр. / Я.М. Столярчук. – К.: КНЕУ, 2009. – 302 с.
2. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры): пер. с нем. / Й.А. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 445 с.
3. Новицкий В. Национальные интересы Украины в контексте цивилизационных детерминант и экономической глобализации / В. Новицкий // Экономика Украины. – 2003. – №7. – С. 12-18.
4. Миценко І. Глобальні виклики і трансформація геоекономічної політики України / І. Миценко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, вип. 20, ч.1. – Кіровоград: КНТУ, 2011. – С. 20.
5. Милль Дж.С. Основы политической экономии / Дж.С. Милль. – М.: Прогресс, 1980. – Т.11. – 410 с.
6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.ua>.
7. World Economic Forum, 2013. The Global Competitiveness Report 2013–2014.
8. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А.Смит. – М.: Наука, 1962. – 350 с.
9. Дементьев В. Почему Украина не инновационная держава: институциональный анализ [Электронный ресурс] / В. Дементьев,

В. Вишнеvский // Журнал институциональных исследований. – 2010. – Т. 2. – №2. – С. 81-95. – Режим доступа: <http://ecsoc-man.hse.ru/data/2010/12/25/1214866252/JJS2/2-8.pdf>.

10. Валевський О. Архетипи українських реформ: від адміністративно-командної до адміністративно-олігархічної моделі / О. Валевський // Публічне управління: теорія та практика: Збірник наукових праць / Асоціація докторів наук з державного управління: спец. вип. – Х.: Вид-во «ДокНаукДерж.Упр.», 2012. – С. 39-49.

11. Офіційний сайт ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ec.europa.eu/eurostat/statistics.

12. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.org>.

13. Павловский М.А. Стратегия развития общества: Украина и свет (экономика, политология, социология) / М.А. Павловский. – К.: Техника, 2001. – 312 с.

14. Анакин А.В. Шотландский мудрец: Адам Смит / А.В. Анакин // Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Эксмо, 2009. – 960 с.

15. Нижник В. Механізм стимулювання інноваційної спроможності промислових підприємств / В. Нижник, В. Лещук // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – №1. – С. 171-179.

Надійшла до редакції 26.09.2015 р.

К.В. Павлов, д.э.н.

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОЛОГИЯ КАК НАУЧНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ИНТЕНСИВНОГО ТИПА

Опыт стран с развитой рыночной экономикой свидетельствует о том, что в последнее время инновации стали основой повышения конкурентоспособности этих стран, а также базовым элементом их общественной структуры. По оценкам доля инновационно-информационного сектора за последние годы многократно возросла и составляет в развитых государствах 45-65% [6]. Кроме этого, данный сектор стал важнейшей основой, генерирующей современное социально-экономическое развитие, ключевым фактором динамики и роста экономики развитых стран.

© К.В. Павлов, 2015